

УКД 343.971

Ковальчук В. П., к.ю.н., Начальник інституту післядипломної освіти та заочного навчання ЛьвДУВС

Загальносоціальні та спеціально-кrimінологічні заходи запобігання наркотизму

Стаття присвячена дослідженню проблем поширення наркотизму, та незаконних дій з наркотичними засобами, психотропними речовинами їх аналогами та прекурсорами; аналізу безпосередніх причин поширення наркотизму; розробці пропозицій, спрямованих на запобігання наркотизму.

Ключові слова: наркотизм, наркотичні засоби, психотропні речовини, аналоги, прекурсори, загально соціальне запобігання, спеціально-кrimінологічне запобігання наркотизму.

Статья посвящена исследованию проблем распространения наркотизма, и незаконных действий с наркотическими средствами, психотропными веществами, их аналогами и прекурсорами; анализу непосредственных причин распространения наркотизма; разработке предложений, направленных на предупреждение наркотизма.

Ключевые слова: наркотизм, наркотические средства, психотропные вещества, аналоги, прекурсоры, общесоциальное предупреждение, специально-криминологическое предупреждение наркотизма.

This article is devoted to the problems of distributing narcotics and illegal actions of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues and precursors, direct analysis of the causes of the spread of narcotics, development of proposals aimed at preventing drug addiction.

Keywords: addiction, drugs, psychotropic substances, analogs, precursors of general social prevention, specifically, criminological prevention of drug addiction.

Вступ. Однією з причин поширення наркоманії на теренах нашої держави стали серйозні кризові явища в різних сферах суспільного життя, погіршення соціально-економічного та соціально-психологічного стану ряду груп населення.

Серед факторів поглиблення негативного впливу різних загроз щодо безпеки особи, суспільства та держави експерти ООН називають відсутність ефективної системи соціальної профілактики правопорушень [1, с. 4]. Адже хворобі (у тому числі й соціальній) легше запобігти, ніж її лікувати. Стримувати зростання злочинності та інших форм протиправної поведінки лише шляхом установлення правових заборон та застосування заходів державного примусу практично неможливо.

За даними Держаної служби статистики України у загальній кількості злочинів, зафіксованих правоохоронними органами, злочини, пов'язані з незаконними діями щодо наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення становлять 6%. Правоохоронними органами у 2013р. закінчено 185 кримінальних проваджень, у їх складі правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів складають 18,1%.

Правоохоронними органами за 2013р. зареєстровано 34 тис. злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших злочинів проти здоров'я населення. Виявлено 19,5 тис. осіб, що підозрювались у скотенні цих злочинів, з них 12,6% складали жінки, 39,1% "особи, які раніше вже скотували злочини. Питома вага працездатних осіб, підозрюваних у скотенні злочинів, які на момент учинення злочину не працювали і не навчалися, становила 52,6%, безробітних – 23,2%. Молоді (18–28 років) у загальній кількості осіб, що скотили злочини зазначеного спрямування,

складала 33%, або 6,4 тис. осіб, неповнолітні – 1,5%, або 299 осіб.

За результатами виявлення та постановки на профілактичний облік осіб, які допускають немедичне вживання наркотиків та психотропних речовин, станом на кінець 2013р. в органах внутрішніх справ знаходилося 92,4 тис. осіб, з них 47,6 тис. осіб (51,5%) “з діагнозом “наркоманія”.

У загальній кількості осіб, які допускають немедичне вживання наркотиків та психотропних речовин, що знаходилися на обліку в органах внутрішніх справ, неповнолітні складали 0,6%, жінки – 12,9%, особи, які раніше вже скоювали злочини – 42,1%; питома вага осіб, які на момент постановки на облік не працювали і не навчалися, складала 69% від загальної кількості осіб, які перебували на обліку на кінець звітного періоду. Органами внутрішніх справ за 2013р. з незаконного обігу вилучено 4,2 тис. л та 2,1т прекурсорів, 4,6 т наркотичних засобів та 30,8 кг психотропних речовин [2]. Наведені статистичні дані беззаперечно свідчать про актуальність дослідження питань попередження вказаної категорії злочинів.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження стану поширеності наркотизму на території України та з'ясування основних причин цього явища.

Стан дослідження. У цьому напрямі плідно працювали Ю.В. Александров, Ю.В. Баулін, Т.А. Богомолова, А.А. Габіані, В.О. Глушков, О.М. Джужа, А.П. Закалюк, А.Ф. Зелінський, М.Й. Коржанський, І.П. Лановенко, В.Г. Лихолоб, Н.Ю.Максимова, П.П. Михайленко, А.А. Музика, М.Л. Прохорова, О.І. Рощин, М.П. Селіванов, В.М. Смітєнко, В.Я. Тацій, А.М. Ухаль, М.С. Хрупа, Є.В. Фесенко, В.І. Шакун, А.П. Шеремет, С.С. Яценко та інші. Їх роботи заклали основи наукового розуміння наркотизму як негативного соціального явища, його найбільш характерних ознак і детермінації, шляхів і засобів профілактики.

Результати дослідження. У загальних положеннях Концепції реалізації державної політики у сфері протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів на 2011-2015 роки затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2010 року № 1808-р [3] звертається увага на відсутність координації та консолідації зусиль органів виконавчої влади, збільшення обсягів вживання наркотичних засобів та психотропних речовин не за медичним призначенням, що створює безпосередню загрозу національній безпеці держави. Вживання наркотичних засобів та психотропних речовин призводить до погіршення здоров'я нації і підвищення рівня захворюваності населення на особливо небезпечні хвороби, зокрема ВІЛ-інфекцію/СНІД, туберкульоз, а також до загострення соціальних проблем (жорстоке та недбале ставлення до дітей, збільшення кількості дорожньо-транспортних пригод, нещасних випадків на виробництві, зниження продуктивності праці).

Саме тому серед заходів, які передбачені вказаною Концепцією, найближчим часом планується проведення моніторингу поширення наркоманії і незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та пов'язаних з цим втрат супільства, а також коригування на його основі результатів програм протидії поширенню наркоманії і злочинності, пов'язаної з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів на національному і регіональному рівнях, а також вжиття заходів щодо вдосконалення механізму міжвідомчого співробітництва у сфері протидії поширенню наркоманії шляхом обміну інформацією, досвідом роботи, проведення спільних заходів, участь у науково-дослідних розробках та дослідженнях тощо [3].

Перелік самих заходів та їх зміст свідчить про те, що держава має серйозні

наміри щодо протидії наркотизму. Низка заходів, які планується вжити на першому етапі, повинна суттєво вплинути на стан боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, оскільки стратегія, методологія та основні напрями діяльності державних органів, наукових та громадських організацій спрямовані на поетапне скорочення зловживання наркотиками і пов'язаних з ними правопорушень до рівня мінімальної загрози суспільству.

У цих заходах надається перевага профілактиці зловживання наркоти-ками та їх незаконному обігу, передбачається державна монополія на основні види діяльності у сфері обігу наркотиків, а також міжвідомча та внутрівідомча координація всіх зацікавлених суб'єктів протидії наркотизму. Важливим є також розширення соціальної бази, у тому числі в напрямі залучення громадських та релігійних організацій до цієї роботи.

Проаналізувавши заходи, які передбачені вищезазначеною Концепцією, можна дійти висновку, що в сукупності вони спрямовані на:

- а) стримання зростання незаконного обігу наркотиків та зловживання ними;
- б) створення в суспільстві негативного ставлення до цього явища;
- в) підвищення ефективності механізму боротьби з наркотизмом;
- г) своєчасну розробку і прийняття додаткових заходів щодо незаконного обігу наркотиків.

Заходи запобігання наркотизму дуже різноманітні. За об'єктами впливу вони поділяються на заходи, що спрямовані на:

осіб, які вживають наркотики, здійснюють посів, вирощування, виготовлення, придбання, збереження, збут наркотичних засобів та інші злочини, пов'язані з наркотиками;

осіб, які вчиняють злочини з метою отримання коштів на придбання наркотиків або у стані наркотичного сп'яніння;

обставини, що розглядаються як причини й умови наркотизму, тощо.

Попереджувальний вплив на зазначених вище осіб може здійснюватися в трьох формах: переконання, примус і стимулювання [4, с. 78–87]. При цьому останні дві форми можуть використовуватися лише за умови їх правової регламентації.

Розмаїтість заходів запобігання наркотизму зумовлює необхідність їх класифікації. Усі ці заходи поділяються на врегульовані та не врегульовані правом. У свою чергу врегульовані правом поділяються на групи, регламентовані тією чи іншою галуззю законодавства України.

Урегульовані правовими нормами заходи запобігання наркотизму містяться в цивільному, сімейному, трудовому, адміністративному і кримінальному законодавстві.

У кримінальному законодавстві України містяться норми, що передбачають як примусові, так і стимулюючі заходи запобігання наркотизму.

Кримінально-правові заходи протидії наркотизму є одночасно і примусовими заходами попередження злочинів, пов'язаних із наркотиками. Це зумовлено тим, що наявність у кримінальному законодавстві заборон вчинення таких злочинів під погрозою покарання, а щодо наркоманів, які вчинили злочини, — ще і під загрозою примусового лікування від наркоманії, відіграє загальнопопереджувальну роль [5, с. 27].

Попереджувальне значення має і норма, що міститься в ст. 21 КК України [6, с. 16], якою передбачено, що особа, яка вчинила злочин у стані сп'яніння, унаслідок вживання алкоголю, наркотичних засобів або інших одурманюючих речовин, підлягає кримінальній відповідальності.

Стимулюючий захід передбачений у частині четвертій ст. 307 КК України, де

зазначено: "Особа, яка добровільно здала наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги і вказала джерело їх придбання або сприяла розкриттю злочинів, пов'язаних з їх незаконним обігом, звільняється від кримінальної відповідальності за незаконне їх виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання".

Відповідно до ст. 309 КК України особа, яка добровільно звернулася до лікувального закладу і розпочала лікування від наркоманії, звільняється від кримінальної відповідальності за дії, передбачені частиною першою ст. 309 КК України [62, с. 215].

До заходів, не врегульованих законодавством України, належать різноманітні запобіжні заходи, диференційовані за такими підставами, як спрямованість, час здійснення, рівень.

За спрямованістю зазначені заходи поділяються на загальносоціальні й спеціальні.

Загальносоціальні – це заходи економічного і соціального розвитку всього суспільства, підвищення культурно-освітнього і морального рівня всіх громадян держави тощо. Заходи економічного розвитку проявляються у збільшенні виробництва матеріальних благ, продуктів інтелектуальної праці, що сприяє збагаченню держави й підвищенню добробуту населення. Соціальні заходи реалізуються при збільшенні й раціональному розподілі коштів, які виділяє держава на соціальні потреби. Культурно-освітні заходи спрямовуються на розвиток мистецтва, літератури, науки, освіти, залучення до цього якнайбільшої кількості людей, забезпечення максимального сприйняття ними позитивних знань, умінь, навичок тощо. Заходи, спрямовані на підвищення морального рівня, полягають у вихованні в людей усвідомлення необхідності, а також потреби дотримання соціальних, зокрема правових, релігійних та інших норм і правил поведінки в суспільстві.

Розглянуті заходи спрямовані на попередження будь-яких злочинів і негативних соціальних явищ, у тому числі злочинів, пов'язаних з наркотиками, і наркотизму в цілому.

Спеціальні – це заходи, метою яких є попередження саме наркотизму і пов'язаних з ним злочинів та інших правопорушень, які застосовуються в практичній діяльності, у тому числі рекомендовані міжнародними органами, організаціями, форумами.

До них належать, зокрема, заходи з пропаганди здорового способу життя, що виключає споживання наркотичних засобів, роз'яснення шкоди, що заподіюється наркотизмом і злочинами, пов'язаними з наркотиками.

Вони реалізуються за такими напрямами:

- проведення бесід, лекцій у школах, інших навчальних закладах, по радіо, телебаченню, публікації в пресі;

- навчання боротьби з наркотизмом і злочинами, пов'язаними з наркотиками, працівників правоохоронних органів, органів охорони здоров'я освіти за допомогою створення для цього спеціальних освітніх програм, навчальних центрів тощо;

- лікування й реабілітація наркоманів;

- формування, передача, аналіз і узагальнення інформації про наркотики, зокрема про нові місця вирощування наркотичної сировини, способи виготовлення наркотичних засобів, про незаконні канали їх експорту, прийоми переміщення з використанням різних транспортних засобів тощо;

- запобігання посівам і вирощуванню наркотичної сировини шляхом заміни таких рослин іншими культурами, у тому числі пов'язаними зі сти-му-люванням селян у вигляді надання їм усебічної допомоги [7, с. 12–13];

- блокування каналів переміщення наркотиків;

- припинення контрабанди наркотичних засобів спільними діями працівників митниць і правоохоронних органів прикордонних держав, які спеціалізуються на боротьбі з наркотизмом;
- встановлення контролю за виконанням законодавства про наркотики, за посівом і вирощуванням наркотичної сировини, обігом наркотиків тощо;
- зниження попиту на наркотики, недопущення переходу їх з легальної сфери в нелегальну, у тому числі з використанням методу "визначення щоденної дози", що дає змогу за допомогою встановлення залежності між кількістю людей, які споживають наркотики, і терапевтичною дозою різних речовин визначити відповідність кількості, необхідної для медичних і наукових потреб, обсягу продажу цих речовин;
- створення перешкод відмиванню грошей та іншого майна, придбаних у результаті торгівлі наркотиками.

Практика свідчить, що за часом здійснення заходи попередження наркотизму і правопорушень, пов'язаних з наркотиками, диференціюються на заходи ранньої, безпосередньої і постпенітенціарної профілактики.

Заходи ранньої профілактики – це вплив на осіб, по-перше, не обізнаних про наркотики і небезпеку наркотизму, і по-друге, обізнаних про це, але таких, які не вживають наркотики. Попереджувальний вплив на необізнаних осіб здійснюється шляхом пропаганди відповідних знань.

На думку науковців, вплив на осіб, які обізнані щодо шкоди наркотизму та не споживають наркотики, полягає в їх відокремленні від оточення, в якому вживаються чи можуть вживатися наркотичні засоби, що можна досягнути за допомогою проведення індивідуальних профілактичних бесід з особами, які бувають у подібному оточенні, членами їх родин, колегами по службі.

При цьому мається на увазі, що заходи безпосередньої профілактики – це вплив на осіб, які вживають наркотики, у тому числі хворих на наркоманію. Він дає або може дати позитивні результати тоді, коли медичні заходи для лікування зазначених осіб поєднуються із соціальними заходами для їх реабілітації.

Зазначене стосується і постпенітенціарних заходів попередження наркотизму, що впливають на осіб, які відбули покарання за злочини, пов'язані з наркотиками. Вони полягають у продовженні лікування від наркотизму, закріпленні результатів раніше проведеного лікування, нейтралізації несприятливого впливу на них з боку найближчого оточення, у працевлаштуванні, а також у запобіганні рецидиву злочинів, пов'язаних із наркотиками.

За рівнем заходи попередження наркотизму поділяються на міжнародні, державні та регіональні [8, с. 121–122].

Міжнародними є заходи, що здійснюються на міжнародному рівні. До них належить низка раніше зазначених спеціальних заходів попередження наркотизму. Крім того, вони включають такі заходи, що здійснюються міжнародними організаціями, як розробка модельних програм із попередження наркотизму, сприяння країнам у виконанні умов конвенцій, надання допомоги в приведенні національного законодавства у відповідність з міжнародними конвенціями, підготовка фахівців у сфері боротьби з наркотизмом для правоохоронних та інших органів різних держав, підтримка наукового розвитку лабораторій країн-учасниць конвенцій, надання фінансової, технічної та іншої допомоги державам, які потребують її, для підвищення ефективності боротьби з наркотизмом, забезпечення доступу до міжнародної системи інформації про наркотичні засоби.

Застосування міжнародних заходів в Україні зумовлено її вступом у світовий правовий простір боротьби з наркотизмом.

Державні заходи попередження наркотизму – це заходи, що здійснюються на території всієї держави – України, а регіональні – на території регіону – міста, району.

Як на державному, так і на регіональному рівнях використовуються або можуть бути використані будь-які з перелічених раніше загальних і спеціальних заходів попередження наркотизму.

Успішне вирішення завдань з подолання наркотизму можливе тільки за умови радикального переосмислення підходів до організації цієї діяльності, зокрема, визначення її конкретних напрямів, забезпечення контролю за кінцевими результатами кожним міністерством і відомством, до компетенції яких належить боротьба з цим негативним соціальним явищем [9].

Сучасні масштаби і форми поширення наркотизму свідчать про те, що заходи, які здійснюються в рамках стаїх структур, є не досить ефективними. Так, відсутня належна взаємодія між міністерствами і відомствами, до компетенції яких належить вирішення цих питань; робота ведеться найчастіше формально і без необхідної наступальності, послідовності й організованості; залишається недосконалою система профілактичної, лікувальної і реабілітаційної допомоги; неефективна антинаркотична пропаганда.

Тому поряд з організаційно- медичними й організаційно-правозастосовними заходами можуть і мати бути вжиті спеціальні заходи протидії наркотизму в усіх сферах і на всіх рівнях державної влади з метою запобігання розбалансованості напрямів і утворення прогалин у боротьбі з наркотизмом.

Практика повсякденної протидії наркотизму потребує істотного впливу з боку вищих органів державної влади.

Як зазначалося, саме на цьому рівні з метою здійснення єдиної національної стратегії протидії наркотизму необхідно вжити заходів до створення і забезпечення функціонування єдиного державного діючого органу з міжвідомчими функціями з контролю над наркотиками, здатного комплексно вирішувати питання організації боротьби з наркоманією і пов'язаної з нею злочинністю.

Створення такого органу дасть можливість оперативно організовувати діяльність державних структур у сфері боротьби з наркотизмом, координувати зусилля державних органів та інших організацій, а також громадськості, організовувати взаємодію з міжнародними організаціями.

Таким чином, необхідно розширити повноваження правоохорон- них органів з одержання від банків та інших установ і організацій необхідної інформації про рахунки й інші фінансові операції осіб, підозрюючих у вчиненні протизаконних дій з наркотиками.

Низку організаційних заходів протидії наркотизму доцільно було б здійснити на урядовому рівні, зокрема створити налагоджену систему інформування регіональних органів внутрішніх справ про укладені й підписані міждержавні, міжурядові та міжвідомчі договори, угоди і протоколи, про порядок і вимоги підписання таких документів, про можливості Національного центрального бюро Інтерполу в боротьбі з конкретними видами злочинів, про вимоги з оформлення запитів; встановити цілодобовий режим роботи Національного центрального бюро Інтерполу для обслуговування запитів з місць; прискорити створення ефективного прикордонно-митного контрою і вжити заходів протидії використанню України як транзитного пункту з доставки наркотиків в інші регіони світу; посилити контроль у

сфери виробництва і постачання наркотичної сировини в хіміко-фармакологічній та інших галузях, де їх застосування пов'язане з передбаченими законом цілями.

Позитивного вирішення потребують питання розширення мережі лікувальних установ і поліпшення методик лікування наркоманів, виготовлення і придбання більш ефективних лікарських засобів, що пов'язано зі значними державними витратами і пошуком джерел фінансування.

Водночас мають розроблятися і впроваджуватися спеціальні державні лікувальні програми, розраховані на близьку і далеку перспективи, що передбачають комплекс заходів із блокування сфери споживання і збути наркотичних засобів: реальна ре-соціалізація наркоманів; протидія поширенню СНІДу; вжиття дієвих заходів з активізації діяльності неурядових організацій, спрямованої на зниження попиту на наркотики.

При цьому необхідно враховувати, що здебільшого роботу (перший контакт) з наркоманами починають працівники органів внутрішніх справ чи інших установ, які не мають практичних і психологічних навичок роботи з нездоровими людьми.

Тому нині особливо важливою є розробка навчальних програм і методичних рекомендацій для працівників органів внутрішніх справ не тільки з тактики, а й етики поводження з наркоманами, особливо серед молодих людей.

На урядовому рівні повинні, на нашу думку, розроблятися і впроваджуватися програми міжвідомчого характеру з проведення цілеспрямованої просвітницької і профілактичної роботи серед населення із залученням широкого кола фахівців і засобів масової інформації, нетрадиційних організацій, приватних компаній, комерційних структур, центрів психологічної допомоги, військових підрозділів тощо. Вбачається доцільним застосування превентивних заходів, зокрема інформування населення про негативні наслідки наркотизму шляхом антиреклами, через телебачення, радіо, інші засоби масової інформації, проведення зустрічей, семінарів з цих питань, здійснення медичних оглядів працівників та осіб, які навчаються.

Ефективність діяльності з попередження злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків, полягає у проведенні таких заходів:

1) необхідно більше уваги приділяти профілактиці вживання психоактивних речовин серед молоді. Проводити профілактичну роботу насамперед з батьками, вчителями та підлітками шляхом тренінгових занять, роз'яснюючи форми відмови від вживання, пагубність дії психоактивних речовин на організм та соціальне становище людини, яка вживає наркотики;

2) агітаційну діяльність, спрямовану на формування в підростаючого покоління негативного ставлення до наркотиків, слід здійснювати опосередковано через емоційну сферу підлітка;

3) з метою підвищення рівня знань, навчання різним формам профілактичної роботи для практичних працівників служб боротьби з незаконним обігом наркотиків необхідно організувати курси підвищення кваліфікації із залученням іноземних фахівців, лікарів-наркологів, психіатрів, психологів, представників соціальних служб для молоді, міністерства освіти та науки, недержавних фондів та організацій;

4) нормативно врегулювати питання взаємодії служб боротьби з незаконним обігом наркотиків, обласних та місцевих адміністрацій, недержавних фондів та структур у питаннях профілактики вживання психоактивних речовин;

5) організовувати проведення нарад, міжрегіональних конференцій з метою обміну досвідом, публікації методичних збірників з цих питань;

6) проводити наукові конференції із залученням практичних працівників з метою вироблення рекомендацій щодо внесення змін до чинного законодавства, яке регулює питання боротьби з незаконним обігом наркотиків.

Висновки. Стимати поширення наркотизму чи хоча б трохи зменшити його рівень можливо лише шляхом здійснення загально-масштабної науково обґрунтованої програми профілактики, до розробки і реалізації якої мають бути залучені різноманітні органи та організації – як державні, так і недержавні, а також спеціалісти багатьох галузей, зокрема, соціологи, філософи, психологи, медики, юристи, педагоги та ін.

Проблема злочинності, пов'язаної з незаконним обігом наркотиків, у нашій державі продовжує загострюватися. Для неї характерні такі тенденції, як зростання масштабів використання території України для незаконного транзиту наркотичних засобів шляхом залучення з цією метою незаконних мігрантів, зростає кримінальний експорт наркосировини (макова солома, конопля) в Росію, Білорусь та країни Балтії, набуває поширення відмивання в Україні коштів, одержаних унаслідок наркобізнесу та намагання вкласти ці кошти в економіку держави.

Скорочення масштабів наркотизму може мати місце лише внаслідок застосування спільних зусиль з боку держави і суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Четвертое совещание руководителей национальных учреждений по обеспечению соблюдения законов о наркотиках стран Европы. Страновой доклад США (Вена, 14–18 сентября 1998 г.). UNDCP / HONEURO / 1998 / CRH.13. – Вена, 1998. – 240 с.
2. Стан злочинності в Україні у 2013 році. Державна служба статистики України. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Концепції реалізації державної політики у сфері протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів на 2011-2015 роки: Затв. постановою Кабінету Міністрів України від 4 червня 2003 р. // rada.gov.ua/
4. Устинов В.С. Система предупредительного воздействия на преступность и уголовно-правовая профилактика. – М.: Акад. МВД СССР, 1983. – 162 с.
5. Мирошниченко Н.А., Музыка А.А. Уголовно-правовая борьбы с наркоманией. – Одесса: Вища шк., 1988. – 207 с.
6. Кримінальний кодекс України: Офіц. вид. – К.: Видавничий Дім “Ін Юре”, 2012. – 400 с.
7. Рост масштабов кокаинового наркобизнеса // ВІНІТИ. – 1989. – № 6. – С.12–13.
8. Омигов В.И. Криминологические и правовые проблемы борьбы с наркоманией и наркотизмом. – М.: Акад. МВД РФ, 1992. – 215 с.
9. Матеріали Всеукраїнського семінару-наради з актуальних питань боротьби з наркобізнесом. – Дніпропетровськ, 1996. – 120 с.